

**Michał Dymitr Krajewski, *Leszek Biały, książę polski, syn Kazimierza Sprawiedliwego*, wydał zespół Koła Edytorstwa Naukowego „Kustosz” pod kierownictwem Magdaleny Bober-Jankowskiej w składzie: Małgorzata Nawrot, Aleksandra Ostaszewska, Weronika Rychta, Emilia Zaczekowska-Szypowska, Sandra Zielińska. Objaśnienia z zakresu kultury antycznej przygotowała Ariadna Masłowska-Nowak, Warszawa, Wydawnictwo IBL, 2023, 512 s., Biblioteka Pisarzy Polskiego Oświecenia nr 23.**

Grupa studentek Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego pod kierownictwem Magdaleny Bober-Jankowskiej przygotowała obszerną edycję powieści *Leszek Biały, książę polski, syn Kazimierza Sprawiedliwego* Michała Dymitra Krajewskiego. Edycja została dofinansowana przez Ministra Edukacji i Nauki ze środków budżetu państwa w ramach programu „Studenckie koła naukowe tworzą innowacje” i włączona w cenną serię Biblioteka Pisarzy Polskiego Oświecenia. Autor *Leszka Białego*, znany w swoim czasie literat, choć obecnie nie funkcjonuje w powszechnej świadomości polonistycznej, nie należy do pisarzy całkowicie zapomnianych. Krajewski jest nadal drukowany i omawiany. Doczekał się monografii autorstwa Ireny Lossowskiej a jego biogram odnajdziemy w drugim tomie *Pisarzy polskiego oświecenia*<sup>1</sup>. Krajewski budzi wciąż zaciekawienie jako autor *Podolanki* i toczono z jej powodu sporu<sup>2</sup>. Jego rozprawka pt. *Gry nauk dla dzieci służących do ułatwienia ich edukacji* regularnie pojawia się w badaniach nad edukacją. Okazjonalne zainteresowanie dorobkiem pisarza wydaje się jednak nieproporcjonalnie małe w stosunku do popularności, którą cieszył się wśród współczesnych<sup>3</sup>. Krajewski napisał w sumie cztery powieści. Dokumentują one proces rozwoju form powieściowych w osiemnastowiecznej Polsce. *Leszek Biały, książę polski* wywoływał najmniejsze kontrowersje spośród dzieł pisarza i z tego powodu był najrzadziej komentowany przez badaczy. Zwracali oni

---

<sup>1</sup> I. Lossowska, *Tadeusz Michał Dymitr Krajewski (1746-1817)*, [w:] *Pisarze polskiego oświecenia*, pod red. T. Kostkiewiczowej i Z. Golińskiego, Warszawa 1994, s. 283-304; eadem, *Michał Dymitr Krajewski, Zarys monograficzny*, Warszawa 1980.

<sup>2</sup> A. Kwiatkowska, *Piórowe wojny. Polemiki literackie polskiego oświecenia*, Poznań 2001.

<sup>3</sup> T. Kostkiewiczowa, *Historia i pamięć w „Leszku Białym”*, [w:] eadem, *Mnemozyne i córki. Pamięć w literaturze polskiej drugiej połowie XVIII wieku*, Toruń 2019, s. 207.

uwagę na trudności ze specyfikacją gatunkową utworu i wyraźne nawiązania do eposu bohaterskiego (sygnałem odwołania się do tradycji epopei jest między innymi podział tekstu na 12 ksiąg i obecność inwokacji). Zofia Sinko w *Słowniku literatury polskiego oświecenia* zalicza *Leszka Białego* do powieści pseudohistorycznej, łączącej elementy eposu, aktualnej publicystyki, powieści awanturniczej i czulej<sup>4</sup>. Choć trudno mówić o renesansie popularności tej powieści, ostatnio zainteresowała się nią Teresa Kostkiewiczowa w kontekście pamięci zbiorowej<sup>5</sup>.

W 2002 roku wydano dwie powieści edukacyjne Krajewskiego – *Podolanę* i *Wojciecha Zdarzyńskiego* – w popularnej serii „Klasika mniej znana” wydawnictwa Universitas. *Leszek Biały, książę polski* nie doczekał się wtedy wznowienia. Ostatnie wydanie utworu pochodzi z drugiej połowy XIX wieku (Sanok 1856, „Biblioteka Polska”, zeszyty 51-54). Omawiana tu edycja pokazuje, że zapomniane dzieło Krajewskiego okazało się interesującym wyzwaniem edytorskim także dla współczesnego (i młodego!) wydawcy. Jest to o tyle istotne, że w podobnych przypadkach pojawiają się głosy, że nie warto zajmować się twórczością nie najwyższych lotów, skoro tyle innych, bardziej wartościowych pozycji czeka na opracowanie. Tymczasem edycje krytyczne mniej znanych utworów przyczyniają się do przypomnienia dylematów ich autorów, otwartych na nowe tendencje w literaturze, ale zarazem skrzepowanych konwencjami czasów, które ich ukształtowały. Korzyści z publikacji wydają się więc jasne.

Kompozycja książki jest typowa dla prac edytorskich i ułatwia lekturę całości. Tekst powieści okala część historycznoliteracka i edytorska. Książka obejmuje: *Wprowadzenie do lektury*, będące rozszerzoną wersją artykułu Magdaleny Bober-Jankowskiej<sup>6</sup>, tekst powieści zamieszczony na prawie 250 stronach, komentarze, objaśnienia, słownik wyrazów archaicznych oraz indeksy: osób, rodów, pierwowzorów postaci historycznych, bohaterów literackich, mitologicznych, biblijnych i legendarnych, nazw geograficznych, plemion i ludów, herbów, personifikacji, urzędów, stopni wojskowych i godności. Komentarz edytorski zawiera wykaz znaków i skrótów przyjętych w edycji, opis źródeł, zasady transkrypcji oraz aparat krytyczny. Autorka zastosowała układ składników edycji krytycznej stosowany w tomach serii „Biblioteka Pisarzy Polskiego Oświecenia” Wydawnictwa Instytutu Badań Literackich PAN.

---

<sup>4</sup> Z. Sinko, *Powieść*, [w:] *Słownik literatury polskiego oświecenia*, pod red. T. Kostkiewiczowej, Wrocław 1991, s. 458.

<sup>5</sup> T. Kostkiewiczowa, *Historia i pamięć w „Leszku Białym”*, op. cit., s. 207-237.

<sup>6</sup> Zob. M. Bober-Jankowska, *Fenelon czy Naruszewicz? Inspiracje i nawiązania w powieści „Leszek Biały, książę polski” Michała Dymitra Krajewskiego*, „Rocznik Komparatystyczny” 2021, nr 12, s. 171-198.

Książka została wydana bardzo starannie pod względem merytorycznym i estetycznym. Jej walorami są między innymi twarda okładka i przyjazna czytelnikowi czcionka. Do tekstu dołączono ilustracje, w tym portret pisarza, zamieszczony w „Tygodniku Ilustrowanym” 1864, t. 9, nr 186, oraz 20 winietek, pochodzących z egzemplarza powieści, wydanej w 1806 roku w Drukarni Tekli Gröblowej w Krakowie. Edycja ta stanowi jednocześnie podstawę omawianej tu publikacji. Z egzemplarza tego samego wydania pochodzi również ilustracja umieszczona na okładce (motyw ze strony tytułowej tomu 2). Materiał ikonograficzny przydaje publikacji wiarygodności poznawczej. Winietki dają wyobrażenie o oryginalnym wyglądzie druku książki, wydanej na początku XIX wieku.

*Wprowadzenie do lektury* umieszcza Leszka Białego w odpowiednim kontekście historycznoliterackim. Ujawnia się w nim dążenie do określenia najważniejszych cech dorobku Krajewskiego i jego znaczenia w rodzimej kulturze literackiej. Autorka *Wprowadzenia* nie rozwija wszystkich sygnalizowanych wątków, skupiając się na informacjach, które mogą okazać się przydatne w czasie lektury powieści. Koncentruje się na zagadnieniu „strategii zapożyczeń”, jak się wydaje najistotniejszym problemie w przypadku całej spuścizny powieściowej autora *Leszka Białego*<sup>7</sup>. Komentuje stan badań (od prac Juliana Bartoszewicza i dokonań Ireny Łossowskiej do najnowszych opracowań), prezentuje, w sposób syntetyczny i funkcjonalny, biografię pisarza a potem krótko charakteryzuje jego twórczość powieściopisarską. Pokazuje, jak zmienia się nastawienie historyków literatury do Krajewskiego i jego dzieł, wspominając między innymi słynny spór o *Podolanke*. Rzuca to światło na związki twórczości pijara z tendencjami obecnymi w powieści europejskiej. Następnie obszerniej omawia problemy wykorzystania cudzego tekstu w *Leszku Białym*. Ustalając źródła inspiracji, najwięcej miejsca poświęca dziełu François Fénelona *Historia Telemaka*, *Historji narodu polskiego* Adama Naruszewicza oraz publicystyce stanisławowskiej. Na to, że *Historia Telemaka* dostarczyła Krajewskiemu schematu konstrukcyjnego, natomiast wątki historyczne pisarz zaczerpnął z *Historji narodu polskiego* Adama Naruszewicza, zwróciła uwagę już Irena Łossowska. Bober-Jankowska wprowadza do stanu badań istotne korekty. W świetle jej ustaleń *Przypadki Telemaka* tracą status niedoścignionego wzorca a postrzeganie utworu Krajewskiego w kategoriach miernego naśladownictwa francuskiego bestselleru wydaje się nieuzasadnione” (s. 30). Pierwowzorem tytułowego bohatera jest według edytorki postać historyczna uwieczniona piórem Naruszewicza. Autor Leszka Białego kreuje tytułowego bohatera

---

<sup>7</sup> Irena Łossowska pisze wręcz o „bluszczerwatości” Krajewskiego. Eadem, *Tadeusz Michał Dymitr Krajewski (1746–1817)*, op. cit., s. 289.

wiernie podążając za naukowym tekstem biskupa, dlatego książkę jawi się jako postać mało dynamiczna i nieskomplikowana wewnętrznie (s. 31).

Poziom komentarzy i objaśnień jest wysoki i odznacza się perfekcyjną szczegółowością. Autorki wydania dobrze przygotowują czytelnika do lektury, wyjaśniając kwestie, których przybliżenie było niezbędne dla przejrzystości znaczeniowej utworu (na przykład skomplikowane relacje rodzinne przywoływanych w powieści postaci historycznych czy literackich). Objaśnienia tworzą bogaty kontekst kulturowy, szczególnie cenny dla niespecjalistów (nawet studenci filologii polskiej mają często trudności z lekturą tekstów staropolskich i oświeceniowych). Wskazano również i omówiono w nich fragmenty powieści, w których autor nawiązuje do innych tekstów literackich lub wykorzystuje charakterystyczne elementy eposu bohaterskiego. Niektóre objaśnienia mogą wydawać się nawet zbyt oczywiste lub szczegółowe z perspektywy czytelnika odpowiednio wykształconego w zakresie wiedzy historycznej czy historycznoliterackiej. Zostały w nich zawarte informacje przeznaczone dla uniwersalnie traktowanego odbiorcy, niezbędne dla pełnego rozumienia utworu, którego akcja toczy się w odległym średniowieczu. W tym samym celu w *Słowniku wyrazów archaicznych* zrekonstruowano znaczenie leksemów współcześnie już przestarzałych (na przykład prośny, sromota, rad). Zapewne sięgną do niego czytelnicy odczuwający taką potrzebę.

Krąg potencjalnych odbiorców utworu poszerza modernizacja tekstu. Interpunkcja została zmieniona zgodnie z zasadami obowiązującego dziś systemu logiczno-składniowego. Zgodnie z współcześnie przyjętymi zasadami wyodrębniono i zapisano partie dialogowe oraz uporządkowano zapis majuskuł i minuskuł. Do współczesnej normy dostosowano też pisownię łączną i rozdzielną.

Czytelnik dowiadyuje się, że w trakcie prac nad przygotowaniem omawianej tu publikacji dołożono wszelkich starań, żeby odnaleźć wskazane w literaturze przedmiotu „pierwsze” wydanie powieści z 1789 r., wszystko wskazuje jednak na to, że do tej publikacji nigdy nie doszło, za pierwsze wydanie należy uznać zatem edycję, której tom pierwszy ukazał się w Warszawie w 1791 roku. Edycja krytyczna zespołu Koła Edytorstwa Naukowego „Kustosz”, umożliwia po przeszło 200 latach od pojawienia się pierwodruku ponowne włączenie *Leszka Białego* w przestrzeń literacką polskiego oświecenia. Z pewnością zainspiruje badaczy do dalszych eksploracji. Objaśnienia i komentarze nie zastępują bowiem interpretacji utworu (mimo pewnych sugestii czy tropów). Obiecujące badawczo wydają się na przykład kreacje bohaterów powieści oraz zagadnienie magii i czarów. Dopełnienia domaga się również problem wartości estetyczno-literackich utworu. Być może kwestie te staną się wkrótce przedmiotem obszernego opracowania.

Na stronie Wydawnictwa IBL PAN znajdziemy następujący tekst reklamowy, zachęcający do zakupu książki:

*Leszek Biały, książę polski, syn Kazimierza Sprawiedliwego* Michała Krajewskiego – polska powieść oświeceniowa, łącząca elementy dydaktyczne ze światem fantastycznym, której akcja rozgrywa się w niespokojnych czasach rozbitcia dzielnicowego. Młody książę, Leszek Biały, przyszły władca dzielnicy senioralnej, pod troskliwym okiem Goworka, opiekuna i przyjaciela, odkrywa cienie i blaski władzy, doświadcza miłości, poznaje smak nienawiści i zdrady.

Michał Krajewski podejmuje próbę zerwania z krępującym pisarza realizmem, uruchamiając twórczą wyobraźnię. Zachwyca czytelnika retrospekcjami, mnogością wątków pobocznych, serią niezwykle wydarzeń, inicjowanych przez owładniętych namiętnościami bohaterów, którzy dla osiągnięcia celu nie cofają się przed morderstwem, porwaniem, oszustwem czy czarną magią. Wykreowana przez Krajewskiego atmosfera mroczności wciąga i fascynuje zarazem, a korowody postaci z piekła rodem snują się przed oczyma czytelnika, by ostatecznie ulec siłom niebieskim<sup>8</sup>.

Miejmy nadzieję, że ten opis, choć lekko przesadzony<sup>9</sup>, zachęci do lektury nie tylko historyków literatury i studentów filologii polskiej, ale również wszystkich, których przyciągnie tematyka historyczna, ludzkie namiętności czy zjawiska nadprzyrodzone.

**Danuta Kowalewska**

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

---

<sup>8</sup> Zob. [wydawnictwo.ibl.waw.pl/novosci/leszek-bialy-ksiazke-polski-syn-kazimierza-sprawiedliwego?vid=2](http://wydawnictwo.ibl.waw.pl/novosci/leszek-bialy-ksiazke-polski-syn-kazimierza-sprawiedliwego?vid=2) [dostęp 6 czerwca 2025].

<sup>9</sup> Co jest w pełni zrozumiałe w przypadku materiałów promocyjnych.